

Rerum Naturalium Fragmenta No. 75

<i>Szemere Zoltán: A tavaszba nyúlt tél hatása a költöző madarakra</i>	3
<i>Szemere László: Viharos időben hogyan fog a fecske rovarokat?</i>	7
<i>Szemere Zoltán: Apróságok a hollóról</i>	9
<i>Szemere Zoltán: A békés kakukkfiókák</i>	11
<i>Szemere Zoltán: Gerlék és a pingponglabda</i>	13
<i>Szemere Zoltán: Vetési varjú és a műtojás</i>	15
<i>Szemere László: Schenk Jakab: A madarak világának tanulmányozása</i>	17

Budapest
1931

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

A tavaszba nyúlt tél hatása a költöző madarakra.

Szemere Zoltán

Jóllehet, vannak madárfajok, amelyeknek »kezébe« a vándorbotot legfőképpen a táplálékhiány adja, ami különben többnyire szintén összefügg az időjárással, mégis szélteben tapasztaljuk, hogy a zord idő közvetlenül is meglehetősen nagy mértékben megváltoztathatja a madárvonulást.

A magyarországi tapasztalatok ezen a téren még nem olyan szem-beszökőek, mint az enyhébb éghajlatú országokban, ahová a madarak tavasszal általában jóval korábban érkeznek s ahol például az idei zord márciusi tél minden bizonnyal sokkal rendellenesebb volt, mint nálunk. Erre nézve igen érdekesek és jellemzők azok a jelenségek, amelyeket az idén Svájc különböző helyein tapasztaltak.

Baselben március 6-án erősen kezdett havazni (Dr. A. Masarey: Gewaltiger Vogelzug über Basel. – Der Ornithologische Beobachter 1931. 101. lap.), minek következtében március 7-én a vándormadarak óriási tömegei fordultak vissza és az északkeleti irány helyett délnyugatnak özönlöttek.

Ez a visszavándorlás már az éjjel folyamán kezdődött és szünet nélkül késő délutánig tartott. Legnagyobb számmal volt a vetési varjú, fekete varjú, énekesrigó, pacsirta és erdei pinty, valamint voltak más pintyfélék és sármányok. Az enyhébb éghajlat felé törekvő madarak közül csak egy szürkegém pár volt kivétel, amely a hóviharral dacolva, a rendes irányban északnak ment.

Masarey már a rigók számát is több millióra becsülte, míg a pacsirták tömegének számszerű megállapítására nem talál módot! Még a teljesen kimerülten a földön tipegő, mezgerélő madarak is mind délnyugati irányba mentek. Délután a varjak száma fogy, de helyettük sok csóka és seregély jön. Azonkívül sok zöldike, billegető, néhány csapat galamb és rengeteg búbic.

A következő napokon a varjak délfelé igyekvése csökken, ellenben a város környékén csatangolnak a továbbtartó hóesésben.

Ez a vándorlás délnyugat felé egész március 11 -éig tartott. Március 12-én a Therwil-i halastó körül még sok a madár.

A fákon mindenütt bőven akad varjú, amelynek persze nem egy kimerült apró madár áldozatul esik. Sajnos, hogy az általában inkább hasznos varjaknak, meg a szinte kizárólag hasznos ölyveknek az ilyen rendkívüli időjárásban tapasztalt madár-, illetve apróvadfogását sok vadász azonnal kész általánosítani s kígyót-békát kiált az egyébként oly rengeteg egeret elpusztító horgas-csőrűekre.

Március 28-án Elzászban — bár sokkal kisebb számban — de ott volt már minden madárfaj, amelyik rendes időben ilyenkor ott szokott lenni. Délnyugati irányban láttak még vonulni vándormadarakat Laufenburg város mellett (Aargauban), Rolle területében, meg Nyon-ban is.

Tehát úgy látszik, hogy a keleti Rajna-völgytől, Baselen keresztül egész a Genfi-tóig, mindenütt ellenkező irányban repültek a madarak. Ugyanezt mondja, bár kevésbé részletesen,

Dr. H. Kübli is Rheineck városából (ugyanott: 104. lap.), valamint ifj. Schifferli is Nauenburgból.

A Goldau-i állatkert őre, W. Schindelholz szerint március 6-án a vándormadarak ott is visszafelé, délnyugatnak szálltak és pedig főleg a mezei pacsirta, seregély, énekesrigó, szőlőrigó, léprigó és fehér-barázdabillegető. A kert egy hómentes helyén etetőt rögtönöztek, ahová százszámra jöttek a madarak, de ennek ellenére igen sok elhullottat találtak . Itt március 16-tól többé-kevésbé rendes mederbe került a hazafelé tartó madarak vándorlása.

(*A természet.* – 27. (1931) 15-16., p. 192-193)

Viharos időben hogyan fog a fecske rovarokat?

Szemere László.

Végszükségből bizony gyalog! Szülőfalumban figyelhettem meg ezt és pedig 1907. április 4-én, amikor tartósan, erősen fújt az északi szél.

Udvarunk északnyugati részén, széltől védett, mintegy 25 négyzetméternyi területen, a kociút szélén telepedett le vagy 25–30 füstifecske. A kociút szegélye itt-ott füves volt, de bokrok levele is leért oda. A fecskék, fejüket a szél felé fordítva, lestek rovarokra. Amely rovar leshelyüktől egy arasznyira sem volt, ahhoz hozzátipegtek, a messzebb levőkhöz odarepültek és úgy fogták el.

Fecskéink akkor egész délután csak úgy gyalogosan, ugyanazon a helyen vadászgattak. Amint az úton és mellette a rovarok megfogatkoztak, fecskéink fel-felrebbentek és a közeli magas fűbe is beereszkedtek, de előbb valamely pont fölött vércse-módra szitáltak.

Kevésbé rossz időben néha valamely körülmény is elősegíti a fecskék vadászatát. A mezőt olyankor is járó ember vagy legelőt járó állat sok rovar felriaszt, azért kíséri őket nyomon mindig néhány fecske is. Ez mindennapi eset, már afféle zavaros időjárás esetén.

Egy ízben szeles, esős időben ezernyi seregély szállt meg egy lucernatáblán s akkor volt alkalmam megfigyelni, hogy a seregélyektől felvert rovarokat a seregély-csapatot követő fecskeraj fogdosta el. A fecske ilyenkor részint a szél miatt, részint, hogy

az olyankor kelletlenül repülő rovarat biztosabban elfoghassa,
szorosan a növényzet fölött száll, fel s alá.

(*A Természet*, vol.27, 1931, p.193)

Apróságok a hollóról.

Szemere Zoltán

Általában ismeretes, hogy milyen hatalmas a csőre, de hogy milyen erősen tud vele vágni, arra-nézve valószínűleg kevesen láttak olyan jellemző példát, mint amilyen az alább elmondott.

Hollóm, ha jóllakott és még volt ennivalója, előszeretettel dugdosta azt ketrecének lécváza és a drótháló közé. Az iderejtett tartalékkészletet azonban az udvaron járó baromfi is elérhette. Egy alkalommal olyan rántani-való csirke kezdte az eldugott húst csipegetni.

A holló csak nézi, nézi, hol jobbra, hol balra féloldalt fordított fejjel sandítva és egyszercsak odavág, – a körülbelül 3½ cm lyukbőségű dróthálón keresztül, – s a következő pillanatban nagy riadalommal fut el a csirke... alsó csőrkáva nélkül.

Az eset Vácon történt 1910 tavaszán. A hollót testvérbátyám, Szemere László, küldte nekem Erdélyből.

*

Bámulatos tanulékonyágáról a következő történet tanúskodik: Gyulai Gaál Gyula marosvásárhelyi honvédhuszárőrnagyhoz egy téli estén bekopogtat egyik kapitánya. A sötét előszobából kiszól egy hang, amelyben a látogató határozottan felismeri a szobalány hangját: »Nincs itthon senki«.

A kapitány sarkon fordul és elmegy. Másnap a laktanyában sajnálkozását fejezi ki az őrnagy előtt, hogy nem találta odahaza.

Az őrnagy, mivel mindnyájan otthon voltak, hazaérve, felelősségre vonja a szobalányt az éretlen tréféért. Az, szegény, égre-földre esküdözik, hogy egy szót se szólt, hogy is juthatott volna ilyesmi eszébe. Bár az őrnagynak nem igen volt oka kételkedni cselédje őszinteségében, mégsem értette a dolgot.

A kérdés azonban hamar megoldódott. A párbeszédbe, melyben persze szintén elhangzott a kérdéses három szó, közbeszól az előszobából besettenkedett holló: »Nincs itthon senki«!

A történet magyarázata a következő: Vagy négy-öt nappal azelőtt hasonló időtájban szintén keresték Gaálékat, amikor valóban nem voltak odahaza s a szobalány tényleg kiszólt: »Nincs itthon senki«. Az előszobában tartózkodó holló aztán, amikor néhány nap múlva hasonló időtájban nyílt a külső ajtó, kötelességének tartotta ismételni az egyszeri hallás után tökéletesen, a szó szoros értelmében véve csalódásig hűen megtanult mondatot.

(*A természet.* – 27. (1931) 21-22., p. 274)

A békés kakukkfiókák.

Szemere Zoltán

Mindenki ismeri a kakukknak azt a tulajdonságát, hogy tojását – legtöbbször egyenként, ritkán kettesével is – idegen madarak fészkébe csempészi be.

Szándékosan mondom, hogy becsempészi, mert csak ritkábban szokta azt közvetlenül az idegen fészekbe tojni. Már az a körülmény is e tény mellett szól, hogy gyakran találunk kakukktojást olyan szűk nyílású odvakba rakott fészkekben, amelyekbe a kakukk maga semmiképpen sem juthatott be.

Sőt az is megtörtént, hogy az ilyen odúban a mostohaszülőktől később, – amikor azok második költésükbe kezdtek, – magára hagyott kakukkfióka éhen pusztult.

Azt már aránylag kevesebben tudják, hogy a kakukknak, kikelése után, úgyszólván első dolga, kidobálni a fészekből mostohatestvéreit, illetve mostohaszüleinek tojásait.

Az apró kakukkporontynak ezt a harcias szokását már mozgófénykép-felvételen is megörökítették. Társait, illetve a tojásokat úgy dobja ki a fészekből, hogy hátrafelé haladva, tolja ki azokat, miközben hátrafelé tartott szárny csonkjaival akadályozza meg visszagurulásukat.

De úgy látszik, van békességes kakukkfióka is. R. Peltre talált St.-Benoit-ban (L'Oiseau et la Revue Francaise d'Ornithologie, Vol. I. 1931, 66–67. oldal) a háborúban épített, de azóta elhanyagolt, valami német barakk gerendázatán olyan ökör-

szemfészket, amelyben a már jó tollas kakukkfióka alatt ott volt a hét ökörszemtojás is. Később a fészek mindenestül leesett — bizonyára a természetes kakukkgyerek fészkelődése miatt — s az összetört tojásokban már olyan nagyok voltak a pici ökörszemek, hogy hamarosan kikeltek volna. A kakukknak ellenben semmi baj a sem történt.

Ez a mostohagyerek tehát nemcsak hogy nem dobálta ki a fészekből nevelőszülei tojásait, hanem talán még segített is nekik azokat — persze önkéntelenül — kikeltetni.

A másik ilyen jóindulatú kakukkfióka (az idézett cikk szerint) egy őrgébics (*Lanius excubitor*) fészkében kelt ki, mostoha társaival egyetemben. Igazán kalapot kell emelnünk ez esetben nemcsak a tisztességes gyerek, hanem mostohaszülei előtt is, mert azok saját fiúk mellett a szinte telhetetlen kakukkfiókát is felnevelték. Erről az idézett folyóirat egy fényképfelvételt is közöl, amely kevéssel a hat fiatal madár kirepülése előtt készült.

(*A Természet.* – 27. (1931) 11-12., p. 142)

Gerlék és a pingponglabda.

Szemere Zoltán.

(Ethne Glendinning: The Irish Naturalists' Journal, III. kötet, 153. 1., 1931. január.)

Lennoxvale közelében több ízben szólt már a vadgerle és egész nap az egyik ház udvarán tartózkodott. Az udvar gazdája azt hitte, hogy a különösen viselkedő gerlének valami baja van. Másnap megint ugyanazon a helyen látták, még pedig közvetlenül egy pingponglabda mellett. Mivel a macskáktól féltették, megfogták, ami elég könnyen sikerült s a madár egy jókora kalitkába került.

Egy-két óra múlva ugyanazon a helyen, a labda mellett, megint láttak egy vadgerlét. Néhány percnyi megfigyelés után nyilvánvalóvá lett, hogy a gerle tojásnak nézi a labdát, mert amikor a labdát kissé odébb tolták, a gerle utánament és csőrével melltollai közé húzta.

Akármit műveltek körülötte, semmi sem zavarta annyira, hogy a labdát elhagyta volna, sőt még egy kis veregetést is eltűrt. A pingponglabda eltávolítása s az előbb megfogott, de teljesen sértetlennek bizonyult madár szabadon bocsátása után mindkét gerle elrepült. Néhány napig még a közelben turbékoltak, de aztán végkép eltávoztak.

Az idézett folyóirat egy fényképet is közöl a labda mellett a földön ülő gerléről, csak az a kár, hogy időpontot nem mond, bár kétségtelen, hogy a dolog a költés ideje alatt történhetett.

A gerléknek ez a viselkedése azért is különös, mert hiszen a pingponglabda sokkal nagyobb tojásuknál, sőt annyira nagyobb, hogy abból kettőt nehezen tudnának rendesen takarni.

(*A természet.* – 27. (1931) 7-8., p. 88)

Vetési varjú és a műtojás.

Szemere Zoltán

(British Birds, Vol. XXIV. 255 1. 1931. február.)

Durham déli részén 1930. május 22-én egy kopasz csórtövű öreg vetési varjú a karmai között tartott valami tárggyal bajlódott. Rövid ideig tartó vesződés után vagy másfél méter magasra hatszor egymásután felemelkedett s a lábával felvitt tárgyat mindannyiszor leejtette. A megzavart varjú aztán ott hagyta a tárgyat, amely agyagból készült műtojásnak bizonyult. A környéken érdeklődve aztán megtudták, hogy a szomszédságban több ilyen tojás titokzatos módon eltűnt.

A vetési varjú tojáspusztítására ez is bizonyíték és kétségtelen, hogy a vadászaink körében elterjedt erre vonatkozó véleménynek van valami alapja, bár a varjú tojásrablása minden bizonnyal csak igen szórványosan fordul elő.

Legalábbis igen szembetűnő az a megállapítás, hogy a Madártani Intézet gyűjteményében levő több ezer gyomortartalomban tojásnak semmi nyoma sincs és Csörgey igazgató sokévi megfigyelése dacára sohasem tapasztalta, hogy a vetési varjú tojást evett volna.

Én még gyerekkoromban lőttem egyet, amelyiknek csőre tövén ott volt az áruló tojássárgája.

(*A természet.* – 27. (1931) 7-8., p. 88-89)

Schenk Jakab: A madarak világának tanulmányozása.

Szemere László.

(Schenk Jakab: A madarak világának tanulmányozása. Magyar Szemle Társaság Kincsestár 48-ik könyve)

»A madarak világának tanulmányozása«. A Magyar Szemle Társaság »Kincsestár«-ának – egypengős könyvtár – 48-ik könyve viseli a fenti címet, írója Schenk Jakab, a m. kir. Madártani Intézet aligazgatója.

Schenk eddig főképpen a külföldi és hazai madártani szakemberek részére írta avi-phenológiai munkáit s így mondhatnám, hogy csak »felsőbb néhány száz« ember élvezhette a tudományos munkájában uralkodó azt a játszi könnyedségű gondolatmenetet, amellyel tárgykörébe belevilágított. Azokkal szemben »A madarak világának tanulmányozása« már a természetkedvelő nagykö-zönségnek szól.

Készakarva nemcsak madárbarát-nagyközönséget írtam, mert Schenk könyve úgy van megírva, hogy mintegy útmutatóul szolgálhat másoknak is arra, hogy valamely kiterjedt tárgykört összefoglalva, mi módon kell megírni.

Schenk rövid bevezetés után hat fejezetbe sűríti tárgyát. Ezek: I. A madártan egyetemes és hazai történetének vázlata. II. Rendszertan, nomenklatúra, múzeumok és magángyűjtemények. III. A madárvilág megfigyelése a szabad természetben. IV. Gazdasági madártan. V. Gyakorlati madár-védelem. VI. Nemzetközi madárvédelem. Madármenhelyek.

Szerző mindegyik fejezetben nagy körültekintéssel és alapos-
sággal, mindamellet gyorsan pergő, élvezetes stílussal tárja
elénk a szétagozódott tudományszakok, illetve gyakorlati
intézmények múltját, mai állását s így a füzet révén mindenki
tájékozódhat afelől, hogy hol, milyen cselekedetekre nyílik még
alkalom.

Utolsó két mondata helyzetjelentés vagy korkép; mint
mementót idézzük ezeket:

»A mai kor ifjúsága tán sokkal inkább érdeklődik a technika
vívmányai, mint az őstermészet kincsei iránt. Lehetséges, hogy
még a következő nemzedék is szívesebben nézegeti a múze-
umokban az első gőzgépet, telefonkagylót, autó- és repülő-
gépmintát, de mindenkor lesznek olyanok is, talán folyton
fokozódó számban, akik az őstermészet kincsei között keresnek
üdülést és nemes szórakozást, akik az elődök bűnös mulasz-
tásának minősítik majd azt, hogy idején nem gondoskodtak
azok átmentéséről a jövő nemzedékek számára.«

(*A természet.* – 27. (1931) 13-14., p. 171.)

Megjelent füzetek

48. (1925)

Szemere László: Etika az ornitológiában

Szemere László: Gyógyfürdő gázaitól elpusztult madarak.

Megjegyzés

Szemere László: *Anas querquedula* helytelen magyar neve

Szemere László: Vonuló gólyák leszállóhelye Nógrádban

61. (1928)

Szemere Zoltán: A *Dendrocopos medius* L. párzási játéka

Szemere Zoltán: A gatyás ölyv (*Archibuteo lagopus* Brünn.) és a nyúl

Szemere László: Buhu

Szemere Zoltán: A verebek táplálkozásáról

Hoffmann Gyula: Irodalom: Gombáskönyv kezdők részére
Personalia

62. (1929)

Szemere László: A széncinege (*Parus major* L.) Magyarország területén

Szemere László: A kék cinege Magyarországon

Szemere László: A fenyvescinege (*Parus ater*) elterjedése Magyarországon

Szemere László: A lazúrcinege Bártfán

Szemere László: A búbos cinege (*Parus cristatus* L.) Magyarországon

63. (1929)

Szemere László: A függőcinege (*Anthoscopus pendolinus* L.) Magyarországon

Szemere László: A füstös cinege (*Parus lugubris* Temm.) a Bánságban és Erdély déli részében

Szemere László: A sárgafejű királyka Magyarországon

Szemere László: A tüzesfejű királyka nálunk

Szemere Zoltán: A tűzok (Otis tarda Linn.) Magyarországon

Szemere Zoltán: A reznek (Tetrax tetrax Linn.) Magyarországon

64. (1929)

Szemere Zoltán: A fácán (Phasianus colchicus Linn.) Magyarországon

Szemere László: A fürj (Coturnix coturnix L.) nálunk

Szemere László: A fogoly (Perdix perdix Linné.) Magyarország gyakori madara

Szemere László: A szirti fogoly (Caccabis saxatilis Wolf & Meyer) Magyarországon

Szemere László – *Lovassy Sándor*: A császármadár (Tetrastes bonasia L.)

Szemere László: A nyírfajd (Lyrurus tetrix L.) Magyarország vidékein

Szemere László: A középfa (Tetrao medius) Magyarországon

65. (1929)

Szemere László: Fehér-spórás lemezes-bélésű gombáink

66. (1929)

Szemere László: A bocskoros-gombák — Volvaria

Szemere László – *Lovassy Sándor*: A siketfa (Tetrao urogallus L.)

Szemere Zoltán: Az apácalúd (Branta leucopsis Bechst.) Magyarországon

Szemere Zoltán: A vörösnyakú lúd (Branta ruficollis Pall.) magyarországi megjelenése

73. (1930)

Szemere Zoltán: Jelentés a margitszigeti madárvédelmi kísérleti telepről

Szemere Zoltán: Megfigyelések a vándorpatkányon

Vasvári Miklós: Irodalom: A Magyarországon előforduló ragadozó madarak meghatározója